

O PROBLEMĂ CARE CERE O SOLUȚIE:
MILNER ȘI EUROPA „NELIMITATĂ“

Luiza Palanciuc

cahiers équivalences
2004

LUIZA PALANCIUC (Paris, ENS)
 O problemă care cere o soluție: Milner și Europa „nelimitată“

Cartea lui Jean-Claude Milner, *Înclinațiile criminale ale Europei democratice* [*Les penchants criminels de l'Europe démocratique*], apărută în 2003 la Editura Verdier și primită cu mare rezervă, este centrată pe problema evreiască; „la question juive“ – expresie celebră, *axă a lumii*, lasă de înțeles Milner, a cărei realitate ori metaforă a persistat de-a lungul secolelor, este aici și cea în jurul căreia se învîrte în continuare Europa democratică, Europa recentă, unificată (sau, în orice caz, aflată pe drumul unificării), cea care ar vrea să facă abstracție de însuși substantivul „evreu“, căci acesta o incomodează, o aruncă într-o multitudine de stupefacții ontologice sau o pune în situația (dezagreabilă) de a valida formele cele mai perverse ale unei ideologii invizibile. Eseul lui Milner este de o mare gravitate și profunzime, nu numai din motivele tematice amintite, cît datorită nivelului la care autorul înțelege să plaseze întreaga problematică: cel al inconștientului colectiv. „Antecedentele“ psihanalitice (lacaniene, mai precis) ale lui Milner sînt bine cunoscute. Nu insistăm. Ceea ce trebuie subliniat aici este modul în care un autor cu autoritatea (în spațiul francez, cel puțin) lui Milner, cu parcursul lui universitar (de normalian, lingvist, psihanalist, excelent cunoscător al lui Proust sau Mallarmé, director de programe la Colegiul Internațional de Filosofie etc.), înțelege să răspundă, în chip erudit și autoritar, pe un ton adesea sentențios, la întrebarea simplă privind cauzele violențelor antisemite recente, în cartiere liniștite pînă nu demult, unde vecinătatea mai multor comunități era senină și pacifică.

Ceea ce surprinde, dintru început, este titlul cărții: în mod ciudat, el apare, pe măsura lecturii, extrem de prudent față de teza susținută, căci, foarte rapid, înțelegem că nu este vorba doar de simple „înclinații“ criminale pe care Europa democratică le-ar avea față de chestiunea evreiască, ci de un fenomen structural, care, după Milner, a dominat gîndirea născută în secolul Luminilor pînă în 1945. Ceea ce se întîmplă după această dată este o schimbare de nuanță: sensul acestui fenomen devine **ineluctabil**.

Ce înseamnă enunțarea unui astfel de argument în discursul milnerian? Înseamnă, întîi de toate, că Europa răspunde violenței instinctive și distrugătoare printr-o violență referențială și structurală; că furoarea fuzională de care dă dovadă în chestiunea evreiască, de la Revoluția Franceză încoace, și care atinge apogeul în disoluția comunității evreiești odată cu nazismul, este substanțial conformistă. Întocmai mecanismului lapidării, bine descris de René Girard, ea trimite la realități antropologice arhaice, ale căror sechele ori amintiri apar în tradițiile tuturor culturilor, și permite fiecărui agresor individual, prin faptul însuși că este un fenomen de masă, a se simți inocent. „Crima inocentă“ (Pierre Legendre) este paradigma – de la agresiunea adevărată, la lenta infuzie de tăcere în fața ei. La Milner, aceasta mai înseamnă și că nazismul nu ar fi decît continuitatea „naturală“, dacă se poate spune astfel, la căutarea unei „soluții“, nicidecum o ruptură. Ruptura ar fi doar de tip formal, și ar consta în găsirea procedurii propriu-zis de exterminare fizică a corpurilor, pe care

regimurile precedente nu îndrăzniseră sau nu avuseseră mijloacele materiale de a-l pune în practică: „Noțiunea de soluție definitivă trebuie gândită în interiorul configurației *problemă / soluție*. Mai amplă și mai precisă, în același timp, decât cea de soluție finală, aceasta atinge un punct decisiv: din vremea Luminilor încă, Europa, ghidată de știința modernă și de politica rațională, caută o soluție definitivă la problema evreiască, după cum a căutat, să spunem, o soluție definitivă la problema mareelor sau la problema lui Molyneux, ori la cea a pauperismului etc. Fiecare națiune mare a culturii europene a crezut că va găsi una, a ei; Franța și Germania ocupă locul întâi. Nazismul se înscrie în continuitatea acestei paradigme. El nu a inventat nici noțiunea de problemă evreiască, nici pe cea de soluție definitivă, nici programul unei căutări perseverente a acestei soluții. A inventat doar mijloace noi.“ (p. 13)

Teza cea mai puternică a cărții este însă alta: anume că Europa de azi s-ar fi construit tocmai pe ruinele fumegânde ale genocidului evreilor, care, „în sfârșit“, printr-un determinism inconștient, nu o mai frânează în conținut sau în formă. Europa mediocratică poate să-și vadă liniștită de treburile ei, să se delecteze cu litote vertiginoase ori contorsioni lingvistice când este vorba de evocarea expresiilor antisemite, să pregătească, începând cu însăși fatalitatea societală a banalei agresiuni în metrou, exclușiuni mai radicale și definitive decât oricare altele. Iar aceasta **tocmai** pentru că problema a fost definitiv rezolvată. Milner o spune limpede: „Nemaiavând, pentru întâia oară în istoria ei modernă, de rezolvat problema evreiască, Europa putea, în sfârșit, să-și pună, în termeni realiști, problema unității. Și nu în numele Romei sau al lui Carol cel Mare, ci în numele unei mize venind dinspre viitor: adecvarea, ca spațiu geopolitic, la societatea modernă nelimitată, al cărei loc de naștere fusese. S-a început cuminte, cu peninsula (în dreapta și în stînga Rinului) și cu cizma italiană. Dar savanții știau deja că, în cele din urmă, va trebui mers către Est. Înaintea lui Hitler, s-ar fi temut de slăbiciunea unor trupuri ori spirite frumoase. După Hitler, nu mai aveau nimic de temut; hoarda urită și bolnăvicioasă fusese gazată. Ca și cei care erau frumoși și sănătoși, de altfel.“ (p. 63)

Nu a mai rămas deci decât *sufletul* de anihilat, după exterminarea *corpului*. Ori, spune Milner, este tocmai lucrul spre care se află aplecată azi Europa, cu hărnicie. Parafraza unui citat bine cunoscut din Malraux, „Secolul XXI va fi rasist sau nu va fi“, precum și o frază din Lacan, „Antijudaismul va fi religia naturală a umanității ce va veni“, deschid, spre final, perspectiva sumbră și devastatoare a lumii de mâine. Indiscutabil, și cum a fost, de altminteri, deja remarcat (Michel Deguy, Jean Daniel), cartea lui Milner este încă o probă menită a arăta că adevărata fragilitate a societăților noastre nu este de ordin tehnic, ci ontologic, prinse cum sînt în cercul vicios al violenței mimetice. Desigur, în acest sens, ea răspunde unei nevoi de a verbaliza o disperare, este o formă de pesimism rațional. De aici și îndemnul adresat evreilor de a întoarce spatele Europei de azi, de a se vindeca de toate iluziile Iluminismului și ale democrației, de a-și căuta salvarea într-un spațiu exterior: „Cea dintîi datorie a evreilor nu este, așa cum credea Herzl, să elibereze Europa de evrei. Cea dintîi datorie a evreilor este de a se elibera de Europa. Nu ignorînd-o (numai Statele Unite pot să-și permită așa ceva), ci cunoscînd-o în întregime, așa cum a fost ea – criminală

prin intermediar – și așa cum a devenit: criminală prin omisiunea fără limite.“ (p. 130)

Reacțiile imediate, în presă și la radio, nu sînt legate atît de unele verdicte tăioase, precum procesul intentat Iluminismului de a fi fost la originea (directă sau nu, lucrul nu are mare importanță) abstracției universaliste și a totalitarismului, cît de filiațiile pe care le stabilește, fără să clipească, am spune, Milner. Hitler ar fi legatarul testamentar al lui Maurras, iar de Gaulle, Adenauer și Churchill ar reprezenta, de fapt, cei care termină gestul operatoriu făcut de Hitler. Într-un anume sens, se poate spune că cititorul este invitat (uneori somat) să vadă în spatele fiecărui act antisemit o tendință naturală a Europei de a duce la bun sfîrșit procesul unificării. Europa de astăzi se înfățișează lumii cu seninătatea, idealizată și nivelantă, a reconcilierii popoarelor ei drept program. Nu a putut, pînă la ora actuală, decît să-și fabrice un pseudo-ideal în care categoria referențială (și logică, spune gramaticianul Milner) a „totalității“, cea care, desigur, îi include pe toți (popoare, indivizi), este **excluzivă**, atentă la evacuarea (sau negația) a tot ceea ce ar dori să rămînă în afara ei – că este vorba de o valoare, de un grup, de un semnificant etc.: „Grație unui semnificant care îl desemnează disimulîndu-l, ori îl disimulează desemnîndu-l, numele de evreu își va fi jucat încă o dată rolul istoric; prin proferarea lui, un ansamblu larg de ființe vorbitoare a rezolvat problema care le împiedica să se unească. În prezent, după ce unitatea a fost garantată de numele Unuia, în regimul uciderii Unuia, poate începe soluționarea singurelor probleme cu adevărat demne de umanitatea unită: prelungirea duratei de viață, sănătatea, mediul înconjurător și co-prosperitatea. La ciocnirea între nelimitatul umanității și limitatul resurselor.“ (pp. 100–101)

Discriminantă și criminală, prin supresiunea radicală a excepțiilor, categoria totalității este deci intim legată de idealul raționalist de absorbție a oricărui particularism ori diferență. Astfel încît, numele *evreu* nu poate fi înțeles decît ca un contrapunct ireductibil și, în acest sens, cel care permite fabricarea mitului colectiv al unei Europe civilizate, lărgite, unificate și unitare prin uitare ori prin negarea, pur și simplu, a unui spectru care nu-și are locul în hora veselă a iluziei colective: „Bunul european condamnă Israelul și crede că aceasta înseamnă a condamna politica unui stătuleț, recent și poate efemer; însă la Durban ori la Paris, semnificanții merg mai departe decît fonograful interior. «A condamna» trebuie înțeles ca «a condamna la moarte», «Israel», ca «toți evreii, unul cîte unul». Că este conștient sau nu, bunul european cere moartea tuturor și a fiecăruia în parte. Imaginarul limbii îi permite să se exprime ca și cînd n-ar ști și ca și cînd ar cere altceva. Însă realul limbii elimină orice relevanță a diferenței între ceea ce știe și ceea ce nu știe; bunul european spune ceea ce spune și cere ceea ce cere. Dacă nu-i ajung propriile-i urechi pentru a se auzi vorbind, să-și folosească ochii. Să se uite în jur, să deslușească inscripțiile de pe zidurile orașului lui. Iar dacă sloganele și svastica îl lasă rece, să înțeleagă atunci că, în străfundurile inimii lui, a devenit un criminal; dacă îi fac oroare, să-și aducă aminte că le-a permis.“ (p. 100)

Descoperim, așadar, în fundal, Israelul și fantoma unei tragedii care încă mai urmărește lumea aceasta scăldată de conformismul leneș și de mediaticul corect,

fantomă de care ține cu tot dinadinsul să scape: „Întocmai precum problema evreiască înainte, problema israeliană își reclamă soluția definitivă. Înțelepții vor striga sus și tare că cele două probleme n-au nici o legătură una cu alta, întrucât substantivul evreu și substantivul israelian nu sînt același lucru. Analiza la rece a modurilor de funcționare discursivă arată exact contrariul. Aceeași structură este convocată, iar structura este realul; singurul lucru care s-a schimbat este spațiul geopolitic în care aceasta ia naștere. Din identitatea de structură a numelor, trebuie dedusă identitatea de structură a problemelor. Trebuie, oare, dedusă și identitatea soluțiilor? Le acordăm înțelepților că tehnicile, cel puțin, se vor schimba; ține de natura însăși a tehnicii.“ (p. 98)

Israelul este, la Milner, noul spațiu în care numele *evreu* trebuie iarăși, cu forță, contestat ori ignorat, căci intolerabil. Ciocnirile între lumea islamică și cea europeană, ambiguitățile bisericii catolice, opacizarea (ori ștergerea) memoriei după cel de-al doilea război mondial, vin, toate, din incongruența unui semn cu modalitățile unei socialități a „utilitarului“: „Sîngele care curge în Orient de aproape șase decenii este prețul care trebuie plătit pentru ca Europa, prizonieră propriei imagini, să reînceapă sau să continue a se privi pe ea însăși cu dragoste, pe fundalul unui imemorial factice și al unei scînciri ludice. Bădăranul american a deranjat-o de curînd în fantezia ei, ajutat fiind de un britanic, suficient de realist pentru a trage concluzia că vremea oglinzilor magice a luat sfîrșit. Viitorul va spune dacă bădăranul va face și mai rău sau mai bine, ori mai puțin rău decît ludicul.“ (p. 80)

La capătul unei astfel de argumentații, a unei asemenea dramaturgii într-atît de bine orchestrate prin trimeri savante, de la Tucidide (capitolul II, *Europa, politica și democrația*), la Freud, Lacan, Foucault (*passim* și capitolul VI, *Numele evreu*), construite, precum demonstrațiile spinoziste, *more geometrico*, aflăm, de fapt, decepția lui Milner în fața Europei. Desigur, el este într-atît de impregnat de cultura europeană, încît putem citi în decepția aceasta și celebra „ură de sine“. Ca și incapacitatea tragică, similară aceleia a lui Celan, de a înțelege genocidul, convingerea fermă că antisemitismul este o categorie a spiritului, că ar exista o anumită incompatibilitate originală între evrei și Europa, care Europă, universalistă de la Lumini încoace, s-ar fi dat peste cap să inventeze o mașinărie distrugătoare a oricărui particularism, a oricărei diferențe, și, mai ales, a miezului, a chintesenței spiritului evreiesc. Căci care este misiunea poporului evreu, dacă nu cea de a răspunde cu măsură tuturor deraierilor universalului? Milner invocă două trăsături care disting evreul de restul lumii: „studiul“ și termenul (de sorginte heideggeriană) de „cuadruplicitate“ (în franceză, „quadruplicité“). Cu alte cuvinte, perechile masculin / feminin și părinte / copil, pe care se bazează însăși esența umană: „Toate grupurile de ființe vorbitoare cunosc cuadruplicitatea, se va spune. Toate numele pe care și le dau sau pe care le refuză se sprijină pe ea. Da, desigur, însă voi formula aici drept teză următorul lucru: că numele de evreu este singurul nume care a reușit a se sprijini *doar* pe cuadruplicitate. Iar pentru că a reușit s-o facă un timp atît de îndelungat, ar mai putea și în continuare, dacă ar fi nevoie. Nu există, în ultimă instanță, o altă bază materială a persistenței a ceea ce îngăduie persistența. Studiul presupune, într-adevăr, această bază; riturile o presupun; o presupune,

în fine, simpla tresărire pe care o provoacă uneori numele de evreu la cei mai europeni dintre evrei. În schimb, când toate etapele au fost parcurse în toate sensurile, persistența nu spune nimic altceva decât cuadriplicitatea însăși. Nimic nu ar putea elimina-o, spune evreul, fie că ar fi un lucru afirmativ, interogativ sau negativ. Iar dacă nimic n-o poate elimina, atunci nimic nu poate elimina numele de evreu, spune evreul, fie că ar fi un lucru afirmativ, interogativ sau negativ.

Ori, pariul societății moderne ține tocmai de aceasta: de faptul că ceva poate și trebuie să elimine cuadriplicitatea.“ (pp. 119–120)

Am putea răspunde argumentului lui Milner spunând că noțiunea de cuadriplicitate, matrice a transmisiei, nu este suficientă pentru a face din numele de evreu o excepție, și că s-ar putea căuta așa ceva mai curînd în onto-teologia ori filosofia evreiască, în funcția Legii, articulată pe funcția finitudinii, în etic (model Lévinas) etc. Este însă la fel de adevărat că eseul atinge, în doar cele 157 de pagini, o densitate și înălțime care nu mai au nevoie de alte dezvoltări istorice, paranteze ori analize exhaustive. Dincolo de hermeneutica propriu-zisă, care poate fi respinsă, acceptată ori reduplicată, trebuie recunoscut cadrul continuității radicale a antisemitismului european, deci corectura adusă interpretărilor discontinue (de tip Finkielkraut sau Taguieff), care deslușesc în antisemitismul recent o formă radical nouă, fără nimic comun cu precedentele. Teza lui Milner este totuși ceva mai mult decât continuistă, căci Milner vede în exterminarea evreilor **condiția** însăși a unificării europene, iar în gestul lui Hitler, un „caldou“ făcut Europei, cel mai frumos, anume – un continent lipsit de *Judenrein*. Hitler este, așadar, cel care, cu „soluția“ lui, i-a permis Europei să existe, cu tendințele ei către „nelimitare“ cu tot, fără ca numele de evreu să-i mai pună probleme. Altfel spus, noua Europă este, de fapt, opera lui Hitler.

Nu vom insista aici asupra violenței provocate de concluzia aceasta în presa franceză. Vom spune doar că, dincolo de a acorda continuismului o valoare teleologică, de fatalitate logică, de necesitate etc., o astfel de concluzie este, fără îndoială, o exagerare, însă de natură pur simbolică. Riscul acestei *reductio ad hitlerum* este, totuși, de a deforma definitiv și irevocabil perspectiva.

Referință

Jean-Claude MILNER *Les penchants criminels de l'Europe démocratique*, Paris, Éditions Verdier, Collection « Le séminaire de Jérusalem », 2003 [ISBN 2-86432-401-6], 157 p. in 8°.

